

Bij de Egyptenaren een hooge ontwikkeling van wijsheid en van vaardigheid op allerlei gebied van kunst en bedrijf, maar het sociale leven, blijkens de kaste-indeling, en het zedelijk leven, blijkens Potifars vrouw, laag staande. Daarentegen bij de Bata-vieren ontstentenis van alle ontwikkeling in bedrijf, kunst of wetenschap, maar een ge-zelschappelijk en zedelijk leven, dat nog betrekkelijk gezond is.

Hieruit blijkt derhalve, dat de onder-scheiden standen en bestaandeelen van de gemeene gratie volstrekt niet altoos samen op- en nedergaan. De gemeene gratie kan nog zeer krachtig werken in de verstande-lijke ontwikkeling van een volk, terwijl de ge-meene gratie zich op zedelijk gebied reeds bijna geheel uit datzelfde volk heeft terug-getrokken. Wat ons uit den kring van Socrates bericht wordt, hoe tot zelfs in dien kring der toenmalige wijzen allerlei onnatuur-lijke zonde was doorgedrongen, terwijl er nog een diepte van inzicht stand hield, die ons thans nog verwikkelen kan, toont genoegzaam, op wat gedeelte wijze de gemeene gratie werkt. De ééne lichtstraal trekt ze reeds terug, waar juist de andere lichtstraal vaak te sterker schittert. Het gewone spreek-woord: „Hoe groter geest, hoe groter beest,” drukt dezelfde waarheid met toe-passing op de enkele personen uit; maar juist datzelfde geldt ook voor de natien en volken. Ze kunnen hoog staan in verstan-delijke ontwikkeling, onderwijl ze zedelijk diep inzinken.

Bedenkt men nu dat Paulus, van wiens hand het bericht omtrent het overgeven der volkeren en de schildering van hun verval ons toekwam, Klein-Azië, Griekenland en Rome kende, en dus getuige was geweest, en van de goede staatsorde en ordelijke rechtsbedeeling die stand hield, én van de welvaart en de weelde waarin men zich destijds verheugen mocht, én van de hooge ontwikkeling van bedrijf en handel, van wetenschap en kunst, die de glorie van den keizerrij uitmaakte, dan spreekt het toch wel vanzelf, dat hij, sprekende van de terugtrekking der gemeene gratie, niet kan bedoeld hebben, een zich terugtrekken van de gemeene gratie op elk gebied en in elk deel van haar werking. Integendeel, hij zag voor oogen, hoe de gemeene gratie op alle gebied zelfs krachtiger dan ooit door-werkte. En alsoo kan zijn bedoeling geen andere geweest zijn, dan om dit overgeven der volkeren, in verkeerde zin, uitsluitend te doen slaan op het zich onttrekken van de gemeene gratie aan de volkeren op godsdienstig en zedelijk gebied. Op dit-ten gaf God de volkeren over in een verkeerde zin, en op dat terrein alleen, onderwijl zijn gemeene gratie op allerlei ander gebied wellicht nooit zoo sterk als destijds had uitgeblonken.

De inhoud van Rom. 1 bevestigt dit. Immers waar Paulus de heillooze gevol-gen van dit overgeven der volkeren, d. i. van deze terugtrekking van de gemeene gratie, in bijzonderheden teekent, wijst hij ons uitsluitend op verschijnselen van zede-lijk bederf, op onnatuurlijke zonden, op hoe-terij, op geldgierigheid, op ongerechtigheid, op nijdigheid, op moord, op bedrog, op kwaadaardigheid, op oorblazerij, op achter-klap, op haat tegen God, op hoovaardij, op laatukenheid, op ongehoorzaamheid aan de ouders, op onverschuldigheid, op ver-bondsbreuk, op gemis van natuurlijke liefde, op onverschuldigheid, op onbarmhartigheid, op haat tegen de menschen, op lust hebben aan het kwaad. Althans dus verschijnselen die op het zedelijk gebied liggen, en niets inhouden, wat zou kunnen doen denken aan een onthouding van de gemeene gratie op allerlei ander terrein. De zonde der volken was hun afval van God en hun verval tot afgoderij, en voor die zonde der afgoderij heeft God hen met de zonde der onverschuldigheid gestraft.

Dit wordt echter niet zoo verstaan, alsof deze onderscheidene stukken der gemeene gratie los en zonder verband met elkander werkten. Er bestaat hier wel terdege ver-band. Verband tusschen de gemeene gratie op godsdienstig en zedelijk gebied; maar ook evenzo verband tusschen de gemeene gratie op zedelijk gebied en op de overige terreinen des levens. Al is het toch dat een volk door de orde van Staat en door de rechtsbedeeling, door bedrijf en handel, door kunst en wetenschap nog een tijdlang bloeien kan, ook nadat het zedelijk verval is ingetreden, toch heeft dat zedelijk verval tot onvermijdelijk gevolg, dat ten slotte ook het lichaam verzakt, de gezondheid wijkt, edeler zin op het gebied van weten-schap en kunst slapen gaat, de orde ver-broken wordt, het recht inhuigt, en ten leste de Staat zelf ondergaat en bezwijkt. — Dat is het dan ook, wat aan het toenmalig Griekenland en Rome is gezien. Het mach-tige Romeinse keizerrijk, dat in Paulus' dagen uitwendig nog in zoo hoogten bloei stond, maar innerlijk reeds verkankerd en zede-lijk verdorven was, zonk ten slotte op elk gebied in, en ging ten leste smadelijk onder. Al is het dus dat Paulus voornamelijk de terugtrekking der gemeene gratie alleen op zedelijk gebied constateert, toch ligt in dit zedelijk verval tevens de profetie van een algemeene „overgeven” der toenmaals-toon-geveude volken. Als apostel des Heeren bespreekt hij alleen den verval van alle hooger menschelijke leven. Maar natuurlijk, waar eenmaal de aanwezigheid van verkan-kering in den verval van het leven dier volken niet langer te miskennen viel, was hierna tevens uitgesproken, dat ook de stam met zijn takken ten verdere was op-gescreven. En in dien zin nu trok God zich uit de volken als zoodanig terug.

## „Te allen tijde biddende in den Geest.”

Met alle biddende en smeeking, biddende te allen tijde in den Geest, en tot datzelfde wakende met alle gedurigheid en smeeking voor alle de heiligen. Ephes. 6: 18.

Aan de kerk te Thessalonika, en in haar aan alle kerk op aarde, gaf Paulus, voor nu ruim achttien eeuwen, deze apostolische ordonnantie: *Biddt zonder ophouden*, en hij liet er op volgen: *Dankt God in alles*. En om wel en scherp te doen uitkomen, dat hem dit geen frase was, noch ook een wat sterk gekleurd vermaan, maar in strikten zin de apostolische ordonnantie, d. w. z. een regel des vromen en godzaligen levens, dien Christus door zijn apostel aan zijn kerken op aarde geven liet, schreef hij er uitdrukkelijk bij: *Want dit is de wil van God, in Christus Jezus, over u.*

Dat bidden en dat danken hoort natuurlijk bijeen. De diepte en ernst van uw dankzegging is vanzelf de maatstaf voor de diepte en den ernst van uw gebed. Zóover ge in uw dank-zegging kwaamt, zóover zijt ge ook in uw bid-den gevorderd, en wie in de offeranden van zijn dank nog een achterling bleef, is naar die zelfde mate ook nog achterling in zijn gebed.

Want het is wel zoo, dat er in harden nood veel geroep om hulp over lippen komt, die aan den toon des innigen danku gescepend bleven; maar zulk roepen om redding is op zichzelf geen bidden. Zoo tijlt de musch en kint de dult ook, als de spierwer gierend neer-strijkt. Dat is de noodkreet, die in doodsangst zelfs den roekeloozen Godloochenaar van „*God*” doet roepen. Een smeeken om en voor den mensch, daar toch het roepen eerst dan bidden wordt, als het doet niet op den mensch, maar op God.

Het gebed zelf het voornaamste stuk der dankbaarheid. Aldus nu is *Gods wil over u*, die ten leven verwekt en tot de heerlijkheid van Gods kin-deren geroepen zijt.

Gelijk ge een leeuwelijk voor uw gevel zult uithangen, maar dan ook wilt dat die leeuwelijk elken morgen zingen zal, zoo heeft God in Christus' kerk zijn kinderen besteld, opdat ze al den dag voor Hem het lied der ziele, den toon van aanbidding en dankzegging zouden doen opklimmen.

Dat wil God van zijn schepping.

En nu die schepping, in zonde verzonken, dien toon verlaten deed, nu heeft het God be-dield, zijn uitverkorenen op die zondige aarde levend te maken.

En daarom moeten die ten leven verwekte uitverkorenen dan nu ook dat leed der ziele al den dag hun God opdragen.

*Biddt zonder ophouden.*

*Dankt God in alles.*

*Want dat is de wil van God over u, in Christus Jezus.*

Doch nu komt de moeilijke vraag, hoe deze apostolische ordonnantie door de zielen, die verlossing kennen, zij te volbrengen.

Moet daartoe aangeklopt aan de poort van het klooster, of de bekluizing gezocht, of de hereniet in zijn afzondering ten voorbeeld geko-zen? Van de wereld gescheiden, om aan niets dan aan God te denken, en waar de afdoeling der moeibeden gedachte dit stoort, een smoor met kralen of met knoppen te hulp te nemen, om de gedachte die afswiert terug te leiden naar heer Hoogste Goed?

Als het kon, waarom niet? Wat offer zou te groot, wat onwettig middel verachtelijk zijn, indien het tot het doel strekte?

Ook is het grijpen naar die werktuiglijke steun-sels gansch menschelijk, en daarom onder Heiden-en en Mohammedanen evengevoel als bij de Christe-nen in de Middeleeuwen gezien. En stellig mist wie niets doet, om altoos te bidden en te allen tijde te danken, elken zweem van recht, om wie werktuiglijk, ja, het gebed zoekt, maar het dan toch zoekt, te kiezen tot het voorwerp van zijn spot.

Wat al deze werktuiglijke middelen veroor-deelt, is alleen maar dat ze het doel niet treffen. Dedden ze dat, ze zouden toe te juichen zijn. Maar ze doen het niet.

Eer doen ze de ziel neigen, om al het gebed geheel te veruitwendingen, en om al tot een werktuiglijk iets te maken. Het heet dan nog bidden, maar het wordt naprevelen. En zij die, door ongemeene wilskracht, het „langat vol-hielden, ontvonden ten slotte ganschelijk aan elk vrij uit de ziel opklommend gebed.

Zelfs het vernemen van het gebed op gozette tijden des daags strekt wel om de ge-bedsantatie door het huiselijk leven heen te we-ven, en in daarom, mits niet overdreven, prijelijk.

Maar tot het volbrengen van de ordonnantie Gods, die zijn apostel ons vertolkt, leidt ook dit niet.

Er zijn slaven der gewoonte, die twaalf- en soms meermalen daags hun ingesteld „gebed” doen, vaak zonder ook maar ten maal des daags waarlijk te bidden.

De apostel zelf wijst ons dan ook een ander weg, als hij aan de kerk van Ephesus schrijft: *te allen tijde biddende in den Geest.*

Niet, let hier wel op, biddende in den Geest, maar: biddende in den Heiligen Geest.

Die weg leidt u, niet naar buiten, maar naar binnen; en doet u den drempel over-schrijven van dien tempel, dien uw God zich in uw hart formeerde, en waarin God de Heilige Geest, niet maar nu en dan inkeert, maar *woont*; want ook dan als gij de deur van dien tempel toelst en dichtgrendelt door uw zonde, zoo doende dien in u wonenden Geest bedroeft, en u laat ontsteken door het rad nwer geboorte.

Wenu, bidden in den Geest is voor u uitge-slotten, zoo dikwijls die deur van dien tempel in u dicht is, maar ook het komt vanzelf als die deur openstaat, en niets de zalige gemeen-schap tusschen uw geest en dien in u wonden-Geest van God breekt.

Velen zoeken den weg des gebeds rechtstreeks naar buiten; en nu, het gaat ook naar boven, maar door uw eigen hart. Anders gaat ge den Geest, die in u woont, *werlijk* voorbij dien Geest, die in den tempel van uw hart ook dan nog voor u had, als gij Hem oploopt, en op uw eigen onheilgeest geest adreest. Dat was zijn „bidden voor u met onuitsprekelijke ver-zuchtingen.”

Eerst, alsoo naar binnen ingekeerd; ge moet bij uw hart wezen; ge moet van dien tempel van uw hart de deur onbaltien; van den Heiligen Geest die daarin woont moet de koe-ste-rende aandoening voor u zelf uitgaan; en dan is de ziel vanzelf op zuiveren, heiligen toon gestemd; gestemd tot gebed en tot dank-zeg-ging.

Bedoeld is dus niet een aldoor stamelen van biddende en dankende klanken. Dat ware voor niemand vol te houden, en zou het leven doodten.

Zelfs is niet bedoeld, dat uw gedachten van oogenblik tot oogenblik zich op den Heere uw God in zijn Wezen zullen salmtrekken.

Immers ons menscheijk denken is alsoo door God zelf besteld, dat we ernstig en diep slechts aan één ding tegelijk kunnen denken. Zulk een gestadig salmtrekken van uw gedach-ten op uw God in het mysterie van zijn Wezen, zou u derhalve ongeschikt en onbekwaam ma-ken om uw God te dienen in uw Goddelijk beroep. Dat moogt ge zelfs niet doen. Dat ware den dienst van uwen God in uw huis, in uw beroep en in uw omgeving verzaaken. Een eigen-willige vroomheid die op Godsdienstloosheid uitliep.

Ook dat salmtrekken van uw gedachten op uw God in zijn Wezen, is wel plichtmatig. In uw opzettelijke gebedsoefening, als ge met gevouwen handen, en het oog gesloten, voor uw God op de knieën ligt, is dat „neigen en salmtrekken” van uw hart juist uw bedoelen. Alles vergeten, om alleen met uw God te zijn, en straks weer van Hem tot uw taak en roeping weerkereen.

Ook is er wat Luther het „schietsgebed” noemde, het opens, plotseling, middenin uw strijd en moeite, voor één oogenblik, van alles af heef de ziel op God richten.

En zelfs kent elk kind van God het streven, om ook buiten het eigenlijk gebed, op den weg, onder het gesprek, en tusschen den arbeid in, een oogenblik de gedachten zijner ziel tot God op te heffen. Het eenvoudige denken aan God, zooals de vader die zijn kind verloor nog gedurig aan dat kind, dat God van hem weg-nam, denkt.

Maar toch, dit alles saamgenomen, valt van de uren, die elken dag van dat ge ontwaakt tot dat ge weer insluimert, verlopen, ook slechts, o, zoo klein gedeelte, en nooit kan dat voor u zijn of worden, een te allen tijde bidden, en bidden zonder ophouden.

De oplossing van dit schijnbaar raadselachtige ligt dan ook elders.

Op uw God in zijn Wezen uw zielgedachten salmtrekken, kunt ge slechts bij tusschenpoelen, maar uw God in zijn Wezen biddend en dan-kend ontmoeten, kunt en moet ge altijd.

En hier nu juist schuilt het mysterie der vroomheid, of ge uw God alleen in zijn Wezen zoekt, of ook in zijn Werk aanbiddend wilt; want zijn Wezen is verborgen en afgescheiden, maar zijn Werk is om u, en in u, en nabij u, en verlaat u geen oogenblik.

Zijn werk is in uw werk. In het werk uwer gedachten, in het werk uwer lippen, in het werk uwer handen, in de worstelingen uwer ziele, in de spanningen van uw hart.

Voelt ge nu door uw omgeving, door de zorg voor uw lichaam, door uw beroepsbezigheid u nog van uw God afgetrokken, dan beduidt dit, dat ge in dat alles het werk uwer Gods niet ontdekt hebt. Dan maakt uw arbeid en uw zorg, uw vermaak en uw verdriet nog schei-ding tusschen u en den Eeuwige, omdat ge dit alles nog van Hem afzonderd, buiten Hem sluit en zonder Hem doorleeft.

Maar geraakt ge allengs er toe, om, door dat alles heen, en in dat alles de werkende, de lei-dende, de voorziende hand van uw God te zien, zooals Hij op elk gegeven oogenblik, tot in het minste dat ge verricht, met u bezig is, en geen oogenblik van u afstaat, dan waakt, eerst zwak, straks sterker, ook in u de geest des we-dertoomens op, om evenzo in al uw arbeid en bij heel uw levenstaak, van oogenblik tot oogenblik bezig te zijn als in de tegenwoordig-heid uwer Gods.

En dan wordt, niet in schijn, maar metterdaad, elk uur van den dag, dat ge aldus in uw Goddelijk beroep doende waart, een voortdurend danken en één gedurig gebed.

Eén dankgeven voor de op het oogenblik zelf van God u verleende kracht, en één bidden om voor elk volgend oogenblik weer door zijn hulpe gedragen te worden.

Het Immanuel, „God met ons,” voor u tot waarheid geworden in uw leven.

## Register op E VOTO.

Er is een naam-, zaak- en tekstregister op de vier Deelen van *E Voto* in gereed-heid gebracht, dat voor de premie-entecke-naren op dit werk verkrijgbaar wordt ge-steld tegen den prijs van vijf en zeventig cents. Voor de overige koopers van *E Voto* tegen den prijs van een gulden vijf en twintig cents.

Premie-enteekenenaren op *E Voto*, die dit Register in hun bezit wenschen te hebben, worden hierna uitgenoodigd bij de abonne-mentsgelden voor de *Herant* in Januari vijf en zeventig cents extra te voegen.

Zij, voor wie dit op opeens te veel mocht zijn, kunnen volstaan met in Januari 1897, in April 1897 en in Juli 1897 telkens bij het abonnementsgeld vijf en twintig cents op te zenden.

Aan alle premie-enteekenenaren, tevens abonneuten, die hieraan voldoen, zal be-doeld Register, zoodra het van de pers komt, en de vijf en zeventig cents afbe-taald zijn, franco aan huis worden toege-zonden.

Amsterdam, 31 December 1896.

## De Zending en het Onderwijs.

Bijna vaste gewoonte is het, dat aan de Zendingstatiens een school is verbonden, Velelei dringt hiertoe.

Vooreerst toch kunnen de kinderen der toegebrachte inlanders niet volstaan met het onderwijs op een Mahomedaansche dessah-school.

Ten andere moeten de kinderen dezer gezinnen zoo in het lezen geoefend, dat ze in staat zijn de Schrift in hun eigen lands-taal te lezen.

En eindelijk is schoolmijnsel op het jonge geslacht vaak het eenig middel gebleken om ingang te verkrijgen, waar de ouden van dagen verhard bleven.

School en Zending moet uit dien hoofde

steeds samengaan. Zonder gebruikmaking van het onderwijs is geen krachtig Zending denkbaar.

Ook wij wenschen daarom, dat de Zen-dingsdienst onder ons, zelfs meer nog dan dusver, zich op het scheppen van goed-koope, bruikbare, welingerichte scholen voor de inlandsche bevolking toelegge.

Edoch, op eenigszins andere wijze dan dusver.

Tot dusver namelijk stufte men hierbij op tweeërlei klip.

De ééne was, dat de predikant vaak zelf als schoolonderwijzer optrad; en de andere dat de directie van dat onderwijs niet in handen van deskundigen was.

Het laatste is duidelijk.

De Zending onzer kerken onderhield allerlei scholen op Java en Soemba, en had zelfs een Opleidingschool te Poerworedjo.

Naar eisch behoorden alzoo de zorg en directie hierover niet om te gaan buiten de leiding en het toezicht van enkele man-nen, die op paedagogisch gebied en de beginselen en de toepassing der beginselen hadden doorgedacht, en bovendien zelf praktisch in paedagogischen dienst ervaren waren.

En toch dat was niet het geval.

Noch Ds. Donner noch Ds. Lion Cachet waren theoretisch of praktisch onderwijsman-nen, en de Deputaten die hun ter zijde ston-den, waren dit al evenmin.

Feitelijk werden onze scholen dan ook geheel aan zich zelve overgelaten, en hier te lande wist men zoogoed als niets noch van inrichting noch van leerplan der scho-len, en ging het in Indië zooals het ging.

Hiervan nu mag men niemand een verwijt maken.

Immers het schoolwezen in den dienst der Zending mist nog elk zelfstandig karak-ter. Er was bescheiden hulpdienst; niets meer.

Zelfs kon dit niet anders, want het is altoos de loop der zaken, dat zulke takken van dienst ongemerkt en spontaan uitsprun-gen, en eerst later onder regel van cultuur kunnen gebracht worden.

Maar allengs behoort dit toch anders te worden, en daarom was het een stap in de goede richting, dat de Synode te Mid-delburg den schooldienst reeds nu in handen van een drietal Deputaten gaf, die den ver-langden paedagogischen waarborg boden.

Natuurlijk kunnen deze Deputaten voors-hands weinig anders doen dan informeerden, en zich door inlichtingen uit Indië op de hoogte stellen van wat er aan schooldienst aanwezig is, en op wat wijze deze school-dienst, zoo op Java als op Soemba, werkt.

Toch haangt reeds hierbij zooveel meer dan menigen waant, af van de vragen die gesteld worden.

Aan die vragen herkent men dadelijk den man van het vak, en reeds het feit dat mannen van het vak er zich mee inlaten werkt in Indië heilzaam.

Het dwingt tot nadenken, prikkelt tot ijver, en snijdt de onbekooktheid af.

Doch ook op een tweede klip dient ge-wezen.

Missionaire predikanten moesten eigenlijk nooit zelf school houden.

Zij zijn er de mannen niet voor, en hun tijd is er te goed voor.

Een missionair predikant, die zelf school houdt, en dat goed wil doen, raakt er twee-derden van zijn tijd mee kwijt. Komt daar-nog een eigen huishouding bij, dan blijft er voor den eigenlijken arbeid onder de in-landers, zoo men ook nog den tijd voor predikdienst en catechiseren er afrekent, zoogoed als niets over.

Zoo wordt de Booschapper een man die op school en thuis zit. Hij leeft niet onder de lieden. Hij verstaat hun taal niet recht. Hij leeft niet in hun maatschappelijk leven, in hun geestelijk denken, in hun zielstoestand. Hij blijft buiten invloed. Een volk blijft in hem den vreemden indria-ger zien.

Reeds daarom is dit af te keuren, en zal het goed zijn, indien hoe eer hoe beter al onze missionaire predikanten van het zelf-geven van schoolonderwijs ontheven wor-den.

Iets waar dan ten andere bijkomt, dat predikanten in den regel voor het geven van lager onderwijs, vooral van *zulk* lager onderwijs, geheel ongeschikt zijn.

Ze zijn er niet voor gevormd. Ze ont-vingen er geen leiding voor. Ze zijn er niet praktisch voor geoefend.

Een eenvoudig hulponderwijzer kan een kind veel beter en veel sneller leeren lezen dan een doctor in de heilige godgeleerd-heid.

Schoonmaker bij uw leest.

Ook is dit een wegverwen van geld.

Onder leiding van één deugdelijk Euro-peesch onderwijzer kan men met drie inland-sche onderwijzers een school van 150 kin-deren op Java voor ongelooflijk weinig geld loopen laten. Wie narekent wat zelfs het gouvernement in Indië voor deze soort scholen betaalt, begrijpt de dwaasheid niet van een Zending die voor zulke scholen drie-en viermaal meer geld besteedt.

Dit nu mag niet.

Rekent men voorts daarbij, dat het gouver-nement voor zulke scholen, mits met onder-wijzers aan het hoofd, subsidie verleent naar vasten maatstaf, dan spreekt het toch als een boek, dat onze Zending ook dezen schooldienst zelfstandig zal moeten organiseren, altoos in verband met het Zendingstation, maar onder paedagogische leiding, en afgescheiden van den Dienst des Woords.

Een goed en degelijk missionair predi-kant moet den geheelen lieven dag onder het volk zijn, de menschen opzoekende, met iedereen sprekende, in alle toestanden in-dringende, en in de dorpen rondom het Evangelie brengende.

Maar verlos hem dan ook van de school-banden, en red en verhef tegelijk uw scholen, die door innerlijke voortreffelijk-heid zich moeten aanbevelen.

En dat zullen ze, mits ze uit haar twee slachtigen toestand overgebracht worden in een zelfstandige positie, en werken kunnen met geschikt personeel.

Een centraal Zendingstation, met een opleidingschool in de hoofdplaats, en kleine dorpsscholen onder goede leiding en behoorlijk toezicht in de dessahs, zou kracht in breedten omtrek oefenen.

En eerst als zoo de Dienst des Woords, de Medische dienst, en de Schooldienst hand in hand gaan, kan er van een wezen-lijk kerstenen van een geheele streek sprake komen.

## Het uitgevallen stuk.

Gelijk men zich herinnert was uit de *Cor-respondentie* over het ontslag van den heer Lohman een stuk van betekenissen uitgevallen.

Het was een schrijven van Curatoren aan Directeuren, waarvan men gemeend had, dat publicatie zonder toestemming van Cu-ratoren niet aanging, onderwijl men verzuimd had dat verlot bij Curatoren aan te vragen.

Thans hebben Curatoren gemeend de uit-gegeven *Correspondentie* door de publicatie van dit stuk te moeten aanvullen; en is men over en weer in staat te beoordeelen, of we gelijk hadden of niet, dat de wegla-ting van dit stuk de collectie geheel onvol-ledig maakte.

Immers, gelijk uit den inhoud blijkt, heb-ben Curatoren juist in dit stuk hun standpunt principieel uiteengezet, en rekenschap ge-geven van de door hen ingenomen positie.

Uit de overige stukken kende men wel het standpunt van den heer Lohman, maar niet dat van de Vrije Universiteit, overmits Directeuren zich ganschelijk niet uitspraken, en Curatoren het eerst deden in dit stuk.

Het is om deze ernstige betekenissen, dat we het stuk zelf hiernaede aan onze lezers voorleggen.

Het was van dezen inhoud:

Velg, 28 September 1896.

AAN HEEREN DIRECTEUREN VAN DE VERENIGING VOOR HOOGER ONDERWIJS OP GEREFORMEERDEN GRONDLAG.

Hooggeachte Heeren!

Daar ons antwoord op uwe missive dd. 19 dezer eenigszins uitvoerig dient te zijn, komt dit iets later in; wilt ons dit ten goede houden.

Ook Curatoren hebben van het schrijven van Professor de Savornin Lohman van 12 September met diep leedwezen kennis genomen. En dit niet alleen, gelijk gij het uitdrukt, omdat in die schrijven „naast het principieele verschil thans ook grieven van formeelen aard op den voor-grond treden; maar veel meer nog, omdat dit schrijven de laatste hoop doet verdwijnen, die bij u, evenals bij ons en bij alle vrienden der Universiteit, hoe zwak dan ook, toch leven bleef; dat namelijk deze Hoogleraar ten slotte nog van zijne dwaling zoude terugkomen. Iets van zulk een toemadering scheen nog door te sche-meren in een vroeger schrijven van zijne hand; maar uit dit laatste schrijven blijkt ten duide-lijkste, dat deze opvatting, voor zoover zij bij u of ons mocht bestaan hebben, onjuist was.

Voor dit feit nu staande, vervult het ook ons met diep leedwezen, dat het oog van dezen Hoog-leeraar voor de hoogere waarde van de Calvi-nistische levens- en wereldbeschouwing boven andere niet open gaat; dat diensgevolge onze Universiteit een man door God met schoone talenten begaafd, uit den kring zijner Hoogleer-aren zal moeten missen; en dat, tot overmaat van ramp, deze scheiding dreigt te geschieden onder den indruk van een correspondentie, die zijnerzijds, ook in publick gemaakte stukken, reeds tot zoo scherpe en harde woorden aan-leiding gaf; nu zelfs, zij het ook de onderdrukte, vermelding inhoudt van een mogelijk dagen van uw Collegie voor den burgerlijken rechter; aan geheel onze Vereeniging ten laste leide mensche-lijk gezag ten koste van het gezag van Gods Woord te willen oprichten; in zoo weinige jaren geheel van haar standpunt te zijn afgedwaald; en eindelijk aan Curatoren niets minder naar het hoofd werpt dan de beschuldiging van „rechts-verkrachting”, geweldpleging”, krenkende en in hooge mate beleedigende bejegening”. Wel wordt, in tegenstelling met het Collegie van Curatoren, uw Collegie door den Hoogleraar zeer in het ooglopend geprezen, om uw „onpartijdigheid en hoffelijke bejegening”, maar toch wordt ook u niets minder verweten, dan dat gij de quaestie, waarover het geding loopt, niet eens begrijpt. Een en ander kan inderdaad niet genoeg betreurd worden. Nochtans zijn wij het geheel met u eens, dat deze weinig broederlijke bejegening ons niet mag weerhouden, om tot het laatste toe elk middel aan te wenden, om, nu het tot schei-ding komen moet, alle bijkomstige onaangenaam-heid, zooveel het ons mogelijk is, uit der weg te ruimen. Wanneer onder belijders des Heeren zich een zoo scherp geteekend verschil van ge-voelen openbaart, is het volkomen begrijpelijk, dat een aangevangen samenwerking ten slotte moet verbroken worden; maar bij die verbreking ware het dan zoo gewenscht, dat bij niet ver-hooring van ons gebed, om het indacht beider-zijds nog te doen ineenvloeien, het uiteengaan in broederlijke gezindheid plaats had, zoodat men, zonder bitterheid, toonde, dat Christenbroeders, ook als zij scheiden moeten, anders scheiden dan de lieden der wereld. Nu vergeten Cu-ratoren hierbij wel niet, dat de gevolgen van zulke scheiding voor wie hengeaag, pijnlijker zijn dan voor wie blijven; maar het staat noch in hunne macht noch in de uwe om dit af te wenden; zij kunnen dus niet anders doen, dan met u over dit pijnlijke voor den broeder leed dragen.

Wat nu betreft de verwijzing in uw schrijven, evenals in dat van Professor de Savornin Loh-man, naar hetgeen op de Jaarvergadering te Leeuwarden door Professor Ravinck e. a. over de noodzakelijke gevolgen der aldus aangenomen motie gezegd is, zoo hebben Curatoren zich tot dien Hoogleraar zelf gegend, om te mogen vernemen, hoe hij zich te Leeuwarden had uit-gesproken. Bereidwillig is door hem dat verzoek voldaan bij een schrijven van 22 September j. j. van dezen inhoud:

„Gaarne vermeld ik u, zoover ik mij her-sinner, wat door mij te Leeuwarden werd gezegd.

„Ik zeide daar, dat het noch de bedoeling van de Commissie van Enquête noch die van de motie was, om Professor Lohman te verwijderen.

„Daarbij had ik niet het oog op de for-meele quaestie, dat alleen HH. Directeuren

»op adv  
»showel  
»Maar  
»ment,  
»schreef  
»De  
»in ver  
»zij bed  
»dree v  
»ommo  
»En  
»beween  
»om Pr  
»om her  
»ten en  
»zeide il  
»gewens  
»Indie  
»— zoo  
»is er v  
»verand  
»nooiti  
»antwo  
»in zijn  
»schrijf  
»openlij  
In geheel  
Heemskerk  
er gaarne aan  
en gebleven  
andere bedo  
Savornin Loh  
tot het inzicht  
te brengen,  
mocht behou  
niets ons har  
de Savornin  
in de Leeuwa  
om vervolg on  
Wat het tw  
van Curatore  
recht en stri  
Series Lectio  
trent zal onse  
te wenschen  
Professor d  
September d  
schrijven ver  
dagbladpers  
ven aan de V  
geworden; dat  
zoolang de n  
swijgend aan  
verleide te on  
meest public  
tot hengeaag  
het publick  
Zóover ging  
blijven niet g  
eengeloofte  
cipieel in het  
tuging heeft  
nogmaals uit  
missie van E  
En ten overv  
vergadering t  
ten derden m  
langer te kun  
de voorsteeld  
Wenu, op  
uitgesproken  
kelijk, aanva  
Lohman noem  
hem principie  
voorgestelde  
Professor de  
zijn woord, m  
van deze feite  
dan dat Prof  
geval na de  
ging meer zo  
wil, geen col  
zou, wat hij  
maand later  
vol ontslag.  
konden dan  
de Savornin  
waarvan te v  
Savornin Loh  
zou: De Ser  
publick aan t  
kunnen hoort  
misleiding van  
den *Serie* ge  
waren aangek  
lige verklaring  
vaststond, dat  
besluit niet di  
Zij mochten d  
zij hebben da  
niet de verki  
Lohman, reeds  
gegeven: *om  
ik niets te be*  
Dit nu is e  
krachting”, e  
rechtmatige  
bejegening”.  
dat het wens  
besluit ontre  
hadden beho  
gekomen: Elk  
dat men, na  
aankondiging  
dat hij in el  
ongeloofte  
Jaarvergader  
nu de Jaarve  
ongelijk steld  
terstond na d  
zien. Curato  
anders voors  
in Juli zou z  
sor de Savon  
antwoord op  
had, dat hij  
uitselde, ten  
schil een be  
mocht gemed  
enquête. Nu  
aflossing geva  
eigen verklar  
Dit nu, zoo o  
van elken ma  
ting, gelijk d  
uwe, uit de l  
gevoelid, ju  
onaangenaam  
stelling van  
te gebeuren,  
Toen echter  
maand na de  
om ontslag  
om met den  
van hun vol  
staats- en st  
kondigen, m  
zonder dit v